ئەو مرۆڤەی ژیانی سەربەستی لە هەموو شتێ لا بەرزتر بووە

ئامادەکردنی : عزیز رشید حریری

● پێش چەند رۆژێك «٩٣» سالی تەواو ڕەتبوو بەسەر لەدایك بوونی « سلامە موسی » ی نووسەری ناودار و دوژمنی چەوسانەوە و زولمی کۆمەلایەتی ، ئەو نووسەرەی بەدرێژایی تەمەنی و بەبێ ماندووبوون و کۆلنەدان قەلەمەکەی لەکاردا بووە و گەنجینەیەکی تابلێی بەنرخی لەنووسین و ڕۆشنبیری بەدیاری بۆ بەجێ هیشتووین ، کە تا ئیمرۆیش تام و چێژی تایبەتی خۆیان هەر پێوەیە ..

« سلامە موسی » ی نووسەر لە ڕۆژی سێشەممەی چواری مانگی کانوونی دووەمی سالی ١٨٨٧ی زایینی ، لەیەکێ لە لادێکانی شاری «زقازیق» ی پارێزگەی « الشرقیە » لەدایك بووە .

زیاتر لەپەنجا سالی تەمەنی بەکتێبدانان و نووسینەوەبەسەر بردووەو بیریزانیاری و مرۆڤایەتی بەناو خەلکیدا بلاوکردۆتەوە ، هەلگری مەشخەلی ئازادی و سۆشیالیستی و پێشکەوتن بووە ، لەپێناو بەدی هێنانی ئەم مەبەستانەیشی پێنووسەکەی ناوداوە بۆ بەربەرەکانی کردنی زولم و دەست بەسەراگرتنو و چەوساندنەوە ، لەرێگەی پارێزگاری کردن لەمافی گەل و ژیانی سەربەرزی و پڕ کەرامەت.

● **نووسین و بەرهەمەکانی نووسەر**

. نووسەر نزیکەی پەنجا کتێبی دەرکردووە و بەشی زوری ئەو کتێبانە دەورێکی بالایان لە ڕۆشنبیرکردنی نەوەی تازەدا بینیووەو ، لەم ڕۆژگارەی ئەمڕۆماندا بەدەگمەن ڕۆشنبیرێکی پێشکەوتنخوازمان بەرچاو دەکەوێ کەنووسینەکانی ئەم نووسەرە کاری تێنەکردبێ ، وەلەو کتێبە بەناوبانگانەی کەنووسەر دەری کردوون و بەزۆربەی زۆری وولاتانی جیهاندا بلاو بوونەتەوە ئەمانەن :

[« ئازادی بیرو ـ پالەوانەکانی لەمێژوودا » و « هەلبژاردەکانی سلامە موسی » و « لەزبان و لەئەدەبدا » و «تیۆری گەشەکردن و نەژادی مرۆڤ» و « پەروەردەی سلامە موسی » و « ئەدەبی گەل » و « ڕێگای سەربەرزی بۆلاوان » .]

ئەم نووسەرە ناوداره کەلەدلی دەبەها ڕۆشبیرو نووسەرانی جیهان شوێنی خۆی کردۆتەوە ، وەنەبێ وەکو قوتابیەك بوو بێت و لەدانشگادا فێری زانست و زانیاری بوو بێت ، بەلکو هەموو ئەو زانیاریانەی کەبوویەتی لەبەسەرهات و کێشەی ژیانی ڕۆژانەی هەل هێنجاوە و سوودی لە تەنگ و چەلەمەی ژیان وەرگرتووە و کردوویەتی بەخۆراکی مێشك و بەپێنووسە ڕەنگینەکەی بۆی ڕازاندوینەتەوە ، نووسەر هەر لەسەرەتای ژیانی لاویەتیەوە دلخۆشی و زیرەکی « فرج انطوان و یعقوب صروف » کاری تێکردووە و بیروباوەڕی « نتشە » و داواکاریەکانی بۆ « سۆپرمان » ی سەرنجی ڕاکیشاوە ، هەر بۆیەشە ڕووی کردۆتە دانانی کتێبی « سۆپرمان » کەیەکەمین کتێبیەتی ، بەلام زۆری نەخایاندووە تا وازی لەو بیرو باوەڕە هێناوە ..

● **نووسەر و ژیان لە دەرەوەی وولاتدا**

نووسەر زوربەی زۆری ژیانی لە دەرەوەی وولات بەسەر بردووە ، لە سالی ١٩٠٨ بۆیەکەم جار ڕووی کردۆتە شاری پاریس ، وە لەوێش باری پێشکەوتووی جوولانەوەی ڕۆشنبیری کارێکی یەجگار زۆری تێ کردووە ، بەتایبەتی ئەو نووسین و لێکۆلینەوانەی کە لە ڕۆژنامەکانی « فەرەنسا » دا

بلاوبوونەتەوە ، کە بەردەوام بەدوایانەوە وێل بووە ، کەلکێکی زۆری لێ وەرگرتوون .

لە دوایىدا بۆ ماوەی چوار ساڵ چۆتە وولاتی « ئینگلترە » و لەوێشدا پەیوەندی لەگەڵ کۆمەڵەی « فابیەکان » دا پەیدا کردووە کە ئەوسا « برناردشۆ و ویلز » سەرکردایەتیان کردووە ، هەر لەو کاتەشدا پڕۆپاگندەی بۆ بیروباوەڕی « فابیەکان » کردووە و لەدوایىدا بەیەکجاری بیروباوەڕی بەرەو ڕێبازێکی تر گۆڕاوە .

ـــ لەساڵی ١٩٢١ دا لەگەڵ کۆمەڵێ لەپێشکەوتن خوازانـــدا بەیەکـــەوە پارتی سۆشیالیســـتیان دامەزراندووە .

هەر لەسەرەتای لاویەتیەوە داوای سەربەستی ئافرەتی کردووە و هەروەها یەکەم کـــەس بـــووە کەگرینگی داوەتە ئەدەبی میللی « فولکلور » لەڕێگەی بلاوکردنەوەی دیراسات و لێکۆلینـــەوە ســـەبارەت بەگۆرانی فۆلکلوری و ، زۆریشی حـــەز لەباس و لێکۆلینەوەی عـــەرەبی کردووە و بەزۆری زاراوەی زانیاری لەزمانی عەرەبیدا بەکار هێناوە ، جـــاچ لەبواری زانیاریەکانی مرۆڤایەتیـــەوە بوبێت وەیا زانیاریە کانی ترەوە .

ـــ هەر لەزووەوە هەوڵی دامەزراندنی کۆمەڵێکی عەرەبی داوە بەناوی « کۆمەڵەی ڕۆشنبیری زانستی » وەلەساڵی ١٩٣٠دا کۆمەڵەی « المصری للمصـري » دامەزراندووە . جگە لەمانـەش نووســـەر تێکرای نووسینەکانی لەپێناوی مرۆڤایەتی دا بووە و هەمیشـە بیرو هۆشی بەخۆشەویستی مرۆڤەوە خەریك بووە و هەست و نەست و پێنووسەکەی لەڕاژەی گەلـــدا بووە ، زۆر جاریش هێرشی بردۆتە سەر بیروباوەڕی « میـالی » و ئەدەبی لاســـایی ، وەبـــەلای ئەوەوە وابووە « گەر ئەدیب لەمچەرخەدا ـ واتە ئەوچەرخەی نووســـەر تیایدا ژیاوە ـ ـگەر ســـیاسی نەبێت و بەڕووداوە سیاسیەکانی جیهان و وولاتەوە خەریك نەبێت ئەوە بەئاشکرا دژایەتی لەگەڵ ئەو چەرخەدا دەکات کە تیایدا دەژیت » .

هەروەها بەڕای ئەوەوە وابووە کەلەچەرخێکدا دەژیت پڕیەتی لەشۆڕش و گۆڕانکاری کۆمەلایەتی و ئەدەبی و زانیاری .

نووسەر وەکو زۆر لەنووسەرانی تری جیهـان تێکۆشاوە لەدژی ئەو باوەڕەی کەدەڵێ « ئەدەب بۆ ئەدەبە » ، بەڵکو بەپێچەوانە داوای ئەوەی کردووە کەهەمیشـە دەبێ ئەدەب لەڕاژەی ژیان و جەماوەردا بێت ..

ـــ پێش بەرپابوونی یەکەمین جەنگی جیهـــانی ، ووتوویەتی رژێمێکی تازە وەدەردەکـــەوێ و رووی ئەوروپا و مێژووی جیهان دەگۆڕێت ، هەروەهـــا ووتوویەتی ڕژێمەکانی پاشایەتی تێك دەشـــکێن و سەرەنگون دەبن و ڕژێمی کۆماری لەزۆربەی زۆری وولاتانی جیهاندا بلاو دەبنەوە ..

ـــ ئەو نووسەرەبلیمەتە یەکێك بووە لەو کەسانەی کەپشتگیری سەربەســـتی بیروو باوەڕیان کردووە و دوژمنی دەستبەسەرداگرتن و زوڵمی کۆمـــەلایەتی بووە و هەمیشە خەلکی تێگەیاندووە کەدەبێ جیهانێك هەبێت ، چەوسانەوە و دەستبەسەر داگرتنی تێـــدا نەبێت و هەوڵ و تێکۆشانی مرۆڤ بۆ خێر و خۆشی مرۆڤایەتی بێت ..

● ڕۆژنامەگەریتی و تەنگ و چەلەمەی ژیان

نووسەر لەگەڵ ئەوەشدا کەلە مەیدانی ئەدەبدا ئەسپی خۆی تاو داوە ، لەهەمان کاتیشدا ڕۆژنامـە نووسێکی هەلکـەوتو بووە ، لەســـالی ١٩١٤ دا ڕۆژنامەگەرێتی کردووە بەپیشـەیەکی سەرەکی خۆی ، ئیتر دەستی کردووە بەبلاوکردنەوەی ڕۆژنامـەی « المستقبل » لەدوایىدا چەند گۆڤارێکی یەك لەدوای یەکدا بلاوکردۆتەوە وەك [« المجلـــة الجديدة » و « المصري » و النجمة الزهراء » و «المضمار الرياضي» و «الجمهور الرياضي» و «الفضيلة» .] وەلەئەنجامی دەرکردنی ئەو ڕۆژنامە و گۆڤارانە تووشی دەیەهـا کارەسات و ئەشکەنجە بووە و جگە لەوەی کە ئـــەو ڕۆژنامە و گۆڤارانەیشی یەك لەدوای یەکدا قەدەغـە کراوون و وەستێنراوون و ڕێگەی نەدراوە دەریان بکات و بلاویان بکاتەوە ، وە لەئەنجـــامدا کـەبۆی دەرکەوتووە جارێکی تر ڕێگـــەی ئەوەی نابێـــت ڕۆژنامەیەك وەیا گۆڤارێك بەناوی خـۆی دەربکات ، ئیتر ڕووی کردۆتە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی ترو لەلای خاوەن ئیمتیازەکانیاندا وەکو سەرنووسەرێك وەیا بەشداریکار ، کاری کردووە ، وەئـــەو گۆڤـــارو ڕۆژنامانەی بەم شیوەیە کاری تیایاندا کردووە لەبیست و پێنج ڕۆژنامە و گۆڤار ڕەتی کردووە وەك :

« المقتطف » و « الهلال » و « البلاغ » و « النداء » و « الشعلة » و « الاخبار » و زۆری تر ..

ـــ « سلامه موسى » ی نووسەر و ڕۆژنامەنووس بەدرێژایی تەمەنی پڕ لەبەرهەم و کارکردن وەنەبێ هەروەك مرۆڤێکی ساکار ژیانی بەسەر بردبێت ، بەلکو ڕووبەڕووی جۆرەها بەربەرەکانی بۆتەوە و کۆنەپەرست و دوژمنانی جارەهای جار تاوانیان بۆ هەلبەستووە و بەدزی و بەئاشکرا ئازاریان داوە ، تاگەیوەتە ئەوەی نانیشیان بڕیوە جاری واش بووە ویستوویانە بەپارە و سامان هەلی بخەلەتێنن و لەڕێگەی لابدەن ، لەوەش زیاتر زۆر جار ترسێنراوە و هەولی ئەوەیان داوە قەلەمەکەی لەکار بخەن .

بەلام لەگەل هەموو ئەمانەشدا نووسەر هەمیشە ژیانی سەربەرزی و پڕلەکەرامەتی لەپێشەوەی هەموو شتێك داناوە و هەرگیز نەیویستووە بەچاو شۆڕی و زەلیلی بژیێت ،؛ تا لەژیانیش دابووە کۆلی نەداوە و لەکار نەکەوتووە و بێپسانەوە شەو و رۆژی ژیانی ختۆتە سەریەك و لەبەرهەم نەکەوتووە ، تا لەرۆژی دووشەممەی ڕێکەوتی چواری ئاغستوسی سالی ١٩٥٨ دلە فراوانەکەی بۆ دواجار پەکی کەوتووە و سەرچاوەی ئیلهامی پێنووسەکەیشی ووشك بووە .

ـ بەم جۆرە نووسەری بلیمەت و زانا « سلامه موسى » لەگەل ئەوەشدا کەبەرامبەر دەیەها تەنگ و چەلەمەی ژیان و بەربەرەکانی و دوژمنداریەلی کۆنەپەرستان بۆتەوە و زۆرجاریش هەولی نان بڕینی دراوە ، بەلکو نانیشی بڕاوە ، بەلام هەرگیز ورەی بەرنەداوە ، تا ئەو ناوەنەمرەی لەنێو دلی کۆمەلێکی یەجگار زۆر لە خوێندەوار و رۆشنبیراندا شەتل کردووە ، بۆ ئەوەی هەمیشە هەر بەنەمری و سەربەرزی بمێنێتەوە ، هەزار سلاو لەگیانی ئەو نووسەرە بلیمەتە کەئیمرو «٩٣» سالی تەواو بەسەر لەدایك بوونیدا ڕەت دەبێت و مەشخەلێکە لەدونیای ڕۆشنبیریدا هەرگیز گەشە و کزبوونی بۆ نیە ...

سەرچاوەکان

ـــ چەند دانە یەك لەبەر هەمەکانی نووسەر کە باسم کردوون .

ـــ چەند نووسینێك لە ڕۆژنامەکانی ناوخۆ .

مەی و مەیخانە لە شیعری حەمدیدا

محمد امین احمد